

6. března 2006

Současná společnost je společností rizikovou. Nejen, že kromě kladných stránek modernizace lze rozeznat i její negativa, ale právě tyto záporné stránky, stránky rizikové, začínají dokonce převládat. Podle Ulricha Becka (Beck, 2004. Riziková společnost. Na cestě k jiné modernitě. Praha: Slon.), který přišel s ideou rizikové společnosti v roce 1986, jsou tato těžce kontrolovaná rizika důsledkem vědeckého pokroku. Zatímco v období první modernizace dochází k rozvoji institucí moderního kapitalismu, národního státu a parlamentní demokracie, v současné, druhé modernitě se nezamýšlené důsledky těchto institucí obrací proti nim samotným. Na rozdíl od Becka má pojem rizika podle Giddense (Giddens, Důsledky modernity. Praha: Slon.) svůj význam již od 16. či 17. století, od dob námořních výprav. Během času pak jen dochází k proměně významů tohoto pojmu. Oba autoři však sdílejí společnou představu o soudobém sjednocování globální společnosti, které probíhá negativním způsobem, na základě vyrábění společných rizik.

Pomineme-li Beckovo konstatování, že současná rizika jsou nezamýšleným důsledkem technického a vědeckého vývoje, což o ptačí chřipce nelze tak úplně tvrdit, stále zůstává zajímavým a relevantním i pro debatu o ptačí chřipce způsob, jakým Beck rizika definuje.

Pro uznání rizik, tj. pro to, aby něco bylo nazváno rizikem, jsou primární sociální, ekonomické a politické vedlejší důsledky, které toto riziko s sebou přináší – např. znehodnocení kapitálu, přesouvání trhů, hroucení se trhů apod. Riziko podle Becka dále představuje syntézu nevědomého a vědění, v důsledku čehož se člověk z nutnosti a neznalosti dostává do područí expertních systémů. Ty pak představují pro laickou veřejnost možnost i přes nedostatečné znalosti „uchopit“ rizika a vyrovnávat se s jejich existencí. Taková situace je však podle Becka zdrojem závislosti, jakou třídní situace neznají. V souvislosti s tím rovněž varuje, že skutečná nebo potenciální katastrofa není dobrou učitelkou demokracie, a tudíž hrozba, že se riziková společnost stane společností katastrof a výjimečný stav se v ní stane normální, nevěští ani po politické stránce nic dobrého. „Riziková společnost v sobě dosahuje tendenci k legitimnímu totalitarismu obrany před nebezpečími, který ve jménu práva zabránit nejhroššímu vytváří až příliš známým způsobem něco jiného, co je ještě horší“ (Beck 2004: 106).

Zajímavá je rovněž představa rizika jako sítě, kterou ve svém článku „Od vědeckého rizika k paysan savoir-faire“ rozvíjí Chaia Heller (Biograf 37/2005) na případu debaty o geneticky modifikovaných organismech. Opírá se o koncept sítě aktérů, které utvářejí diskurzy, praktiky a spory. V rámci francouzské sítě rizika GMO autorka identifikuje 3 skupiny aktérů: 1. škálu lidských aktérů ve výkonných institucích, 2. aktérů v aktivistických skupinách a 3. plejádu ne-lidských aktérů od genů až po genetické technologie. Autorka navíc upozorňuje, že tato síť je mezinárodní, a to jednak jak ze strany francouzských institucí, tak ze strany např. aktivistických skupin, které šíří znalosti o riziku prostřednictvím mezinárodní sítě. Debata o rizicích se pak odehrává v rámci prostoru, který je vymezen tím, co se o těchto rizicích ví, a co ne. Zároveň se jedná i o prostor, v němž lidští aktéři debatují, prou se a přivlastňují si informace týkající se možného přirozeného a „rizikového“ chování aktérů nelidských. Síť rizika tak vlastně vytvářejí diskurzy.

Autorka si všímá toho, jak aktéři v těchto sítích mají sklon považovat definování a zvládání rizika za objektivní věc, která spadá do pravomoci odborníků na riziko. Tím jsou ne-odborníci odsunuti na okraj a vyloučení z rozhodování o směru, jímž se diskurz bude ubírat. Zároveň v určitých mezích považují aktéři pojem rizika za přirozený, prvotní, a dokonce výhradní rámec pro hodnocení problémů technovědy. Podle autorky článku

Komentář [ZK1]: Do bré, ale ne výborné. Široce rámuje Beckem, ale pak vlastně nepřichází se skutečným problémem, jen se sadou otázek, které vlastně nejsou moc „výzkumné“.

Komentář [ZK2]: To ale není podstata rizikové společnosti, ne? Převládat nad čím?... On přeci říká, že jde o to, že rizika získávají sociálně-strukturující sílu a hodnotu.

Komentář [ZK3]: Beck snad netvrdí, že riziko nemělo dříve význam. On mluví o „nových rizicích“ a jejich úloze (a to se jistě nevztahuje na námořní výpravu)

Komentář [ZK4]: Ale Beck to nemyslí takhle kauzálně. On říká, že rizika jsou expertně založená – skrze experty rizika vidíme, skrze ně se stávají reálnými, opravdu existujícími ... a to tady samozřejmě platí velmi okatě

Komentář [ZK5]: DO BRÉ, ale co s tím? (vůbec se to nakonec, zdá se mi, nepromítá do těch konkrétních otázek – a to je možná škoda).

„objektivistickému diskurzu rizika můžeme porozumět jako části širšího procesu přechodu k myšlení a jednání v pojmech rizika (*proces of riskification*). Jako sociální produkci odborných postupů a diskurzů, které se objevily v moderní době, když aktéři začali měnit „přirozená“ a institucionalizovaná nebezpečí do podoby souboru statisticky spočitatelných, pojistitelných škod, které jsou považovány za nezbytnou daň sociálnímu pokroku“ (s. 7).

V mé snaze zamyslet se nad možným výzkumným problémem v souvislosti s ptačí chřipkou mě inspiroval zejména poslední zmiňovaný článek Keller, zejména pak představa rizika jako sítí, které následně utvářejí diskurzy rizika. Výzkumný problém jsem proto zformulovala jako:

Diskurz rizika a jeho základní charakteristiky v souvislosti s ptačí chřipkou.

Komentář [ZK6]: Čí m je tento problém PROBLEMATICKÝ?

Dále jsem nepokusila načrtnout několik výzkumných otázek, které mě v této souvislosti při čtení nashromážděných materiálů napadly:

- S čím je riziko spojováno, resp. jaké oblasti jsou považovány za rizikem ohrožené? (Riziko bývá definováno např. vzhledem k ohrožení příjmů z turistického ruchu, ohrožení trhů (např. s drůbeží, poklesu akcií některých společností a v neposlední řadě vzhledem k ohrožení lidských životů.)
- Kdo je ohrožen?
- Jak je riziko definováno (co hrozí)?
- Jak je definován okruh rizika, (věcně?, geograficky? Osobně?), příp. jeho úrovně?
- Jaké jsou základní výchozí argumenty diskurzu? Z jakých „faktů“ vychází?
- Jaké jsou důsledky diskurzu rizika, lze-li nějaké objevit?
- Jaké jsou v rámci diskurzu uváděny důsledky působení viru H5N1?
- Kdo jsou účastníci diskurzu a jaká je jejich úloha, vlastnosti, pozice v diskurzu? Experti, politici, mezinárodní organizace a instituce (WHO, Středisko pro kontrolu a prevenci nemocí v Atlantě, FAO, OSN, Světová banka, EU, orgány EU, Asijská banka pro rozvoj,), jednotlivé státy, tzv. „evropské státy“ jako celek, představitelé států, vlády, virus H5N1, farmáři a zemědělci, chovatelé, zvířata, úředníci, obchodní společnosti, armáda)
- jak se proměňuje vzhledem k tomu, jak se ptačí chřipka přibližuje hranicím Evropy?
- Existuje v rámci diskurzu nějaké opomíjené téma?
- Co je v rámci diskurzu rizika předmětem sporů?

Komentář [ZK7]: PR OČ? Co se tím myslí?